

ZIEMIA ŚWIĘTA

SCRIPTURA SACRA
Rok 13–14/2009–2010

KS. JANUSZ CZERSKI
Opole, UO

Wielki Tydzień i Wielkanoc Kościołów wschodnich w Jerozolimie

Przeżycie w Jerozolimie świąt Wielkanocnych, świąt Zmartwychwstania jest niewątpliwie najwyższym i najpiękniejszym celem pielgrzymki do Ziemi Świętej, od pierwszych wieków chrześcijaństwa aż do czasów obecnych. Św. Hieronim w IV w. zwraca jednak uwagę pielgrzymom, że nie jest istotne, aby tylko być w Jerozolimie, lecz przeżyć te dni w Jerozolimie we właściwy sposób. Centralnym miejscem obchodów paschalnych w Jerozolimie jest bazylika Zmartwychwstania (Grobu Pańskiego)¹.

Święta Pacy chrześcijańskiej obchodzone są tu w dwu terminach. Pierwszym warunkiem daty święta Zmartwychwstania Pańskiego jest wiosenna pełnia księżyca. Kościół rzymskokatolicki i katolickie Kościoły Wschodnie, obecne w Ziemi Świętej, obchodzą Wielkanoc w pierwszą niedzielę po wiosennej pełni księżyca. Natomiast dla Kościołów Wschodnich niekatolickich musi być spełniony jeszcze jeden warunek: Wielkanoc można świętować dopiero po święcie Paschy izraelskiej. Stąd Kościół zachodni i Kościoły wschodnie obchodzą święta Zmartwychwstania Chrystusa w różnych terminach, lecz co pewien czas terminy świętowania Paschy chrześcijańskiej pokrywają się².

¹ N. GOCKERELL, W. NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem. Karwoche und Auferstehungsfeiern der christlichen Kirchen in der Heiligen Stadt*, München – Regensburg 1987, s. 9.

² K. ONASCH, *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter der Berücksichtigung der Alten Kirche*, Leipzig 1981, s. 291, 378–379.

1. Niekatolickie Kościoły wschodnie w bazylice *Anastasis*

W bazylice *Anastasis* (Zmartwychwstania), czyli Grobu Pańskiego obecne są, oprócz Kościoła rzymskiego: grecki Kościół prawosławny³ oraz cztery Kościoły tzw. starożytne, które nie są w jedności ani z Kościołem katolickim, ani prawosławnym. Są to: Kościół ormiański, koptyjski, etiopski i syryjski. Odpowiedzialność za bazylikę Zmartwychwstania ponoszą tylko trzy Kościoły, które są współwłaścicielami bazyliki: rzymskokatolicki, grecki prawosławny i ormiański. Te trzy wyznania mają tu swoje siedziby, budynki mieszkalne i własne kaplice. Prawa poszczególnych Kościołów do bazyliki wiążą się z używaniem lamp, obrazów, zapalania świec i prawem do wykonywania remontów⁴.

Śpośród Kościołów niekatolickich grecki Kościół prawosławny jest najmocniej reprezentowany w Ziemi Świętej i obecny tu od pierwszych wieków chrześcijaństwa. Pierwotnie obrządek bizantyjsko-grecki był rozpowszechniony w całej Palestynie. Należą do niego Grecy zamieszkujący Ziemię Świętą i prawosławni Arabowie, którzy dziś przeważają. Kościół grecki posiada w Ziemi Świętej wiele świątyń, klasztorów oraz instytucji. Własnością Kościoła greckiego jest też największa część bazyliki Zmartwychwstania, zwłaszcza tzw. *katholikon* albo chór Greków — odgradzona od reszty, środkowa część bazyliki. Ma też szczególne przywileje odnośnie Grobu Chrystusa. Na czele greckiej wspólnoty prawosławnej stoi patriarcha, który zasadniczo powinien być Grekiem, chociaż nie zawsze zna język arabski, który jest językiem większości prawosławnej w Ziemi Świętej⁵.

Drugą po Grekach liczną wspólnotę chrześcijan niekatolików tworzą Ormianie. Ormianie pojawili się w Ziemi Świętej już w IV w., a w V w. istniało już około siedemdziesiąt klasztorów ormiańskich, z których żaden nie zachował się do czasów obecnych. Dziś Ormianie mają w Jerozolimie własną ogrodzoną wysokim murem dzielnicę, do której prowadzi żelazna brama. Tu mieści się centrum duchowe i kulturalne Ormian. Część Ormian mieszka także w innych dzielnicach miasta. Na czele starożytnego Kościoła ormiańskiego w Jerozolimie stoi patriarcha, który podlega katolikosowi⁶ w Eczmiadzynie, w Armenii. Ormianie posiadają oddzielną część w bazylice Zmartwychwstania, do nich należy tu szereg kaplic oraz mają wraz z Grekami prawo do Bożego Grobu⁷.

³ W Jerozolimie są trzy Kościoły Prawosławne: grecki, rosyjski i rumuński, lecz udział w bazylice *Anastasis* ma wyłącznie prawosławny Kościół grecki.

⁴ D. BALDI, *W Ojczyźnie Chrystusa. Przewodnik po Ziemi Świętej* (Bibliotek Franciszkańska, nowa seria nr 2), Kraków – Asyż 1982, s. 69.

⁵ P. ACQUISTAPACE, *Guida biblica e turistica della Terra Santa*, Milano 1980, s. 63–64.

⁶ Tytuł katolikosy jest tytułem zwierzchnika danego Kościoła i traktowany jako nadrzędny wobec tytułu patriarchy.

⁷ ACQUISTAPACE, *dz. cyt.*, s. 64.

Pozostałe Kościoły Wschodnie, a więc koptyjski, etiopski i syryjski, nie są zbyt licznie reprezentowane. Koptowie, czyli chrześcijanie egipscy pielgrzymowali już w IV w. do grobu czczonej w Kościołach wschodnich Marii Egipskiej, pokutnicy⁸. Jej grób i kaplica znajduje się w murach bazyliki Zmartwychwstania. Wiadomo także, że w IX w. mnisi koptyjscy mieli w świętym mieście swój klasztor. Dziś własnością Koptów jest kaplica Bogurodzicy Maryi na odwrocie Grobu Pańskiego oraz skromne pomieszczenia, czyli cele zakonników, po stronie zachodniej od głównego wejścia, na wysokości kaplicy Ukrzyżowania Chrystusa. Wejście do cel mnichów koptyjskich i siedziby koptyjskiego patriarchy znajduje się od strony IX stacji Drogi Krzyżowej. Obcy nie mają tu wstępu. Kaplica Bogurodzicy jest dla Koptów najświętszym miejscem w bazylice *Anastasis*. Do Koptów należą jeszcze niewielkie posiadłości poza miastem⁹.

Kościół etiopski należy, podobnie jak Kościół koptyjski do tej samej rodziny Kościołów, które wywodzą się z Aleksandrii. Obydwa Kościoły są sobie bardzo bliskie. Etiopczycy pielgrzymowali do Ziemi Świętej już od IV w. i przechodząc do Palestyny przez Egipt korzystali z gościnności Kościoła koptyjskiego. Z czasem na terenie Palestyny powstały monasteria etiopskie, lecz data osiedlenia się tu mnichów etiopskich nie jest znana. Pewne jest jednak, że w XIII w. było już w Palestynie wiele klasztorów etiopskich, między innymi w Jerozolimie i Nazarecie. Wspólnota etiopska liczy dziś zaledwie kilkaset osób. Mnisi mają swoje cele i kaplicę na dachu bazyliki Zmartwychwstania, nad kaplicą św. Heleny (Deir-es-Sultan). Tu w okresie świąt paschalnych zbierają się również pielgrzymi, którzy przybywają z Etiopii.

Najstarszą wspólnotą chrześcijańską obecną w bazylice Zmartwychwstania są Syryjczycy. Początki Kościoła syryjskiego związane są z Antiochią — drugim, po Jerozolimie centrum starożytnego chrześcijaństwa i pierwotną siedzibą patriarchatu, który dał początek kilku innym patriarchatom. Dziś istnieją dwie gałęzie Kościoła syryjskiego: wschodnia i zachodnia. Do wschodniej grupy należą: Kościół chaldejski (Irak) i syromalabarski (Indie), a do zachodniej: syryjski – jakobicki, maronicki (Liban) i syromalankareski (Indie). W bazylice Zmartwychwstania obecny jest syryjski Kościół jakobicki. Jakobici przybyli do Palestyny i Jerozolimy bardzo wcześnie, co jest zrozumiałe ze względu na tradycje łączące Jerozolimę z Antiochią. W Palestynie zakładali klasztory i diecezje, jak na przykład w Akko. Dziś wspólnota syryjska posiada szereg wydzielonych własnych miejsc w bazylice Zmartwychwstania, zaznacza swój udział w różnych uroczystościach obchodzonych w bazylice, zwłaszcza w czasie świąt wielkanocnych¹⁰. Opiekuje się też pielgrzymami, którzy odwiedzają miejsca święte w Jerozolimie. Ponieważ rdzenne tereny Syryj-

⁸ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, s. 46.

⁹ ACQUISTAPACE, *Guida biblica*, s. 64–65.

¹⁰ *Tamże*, s. 65.

czyków znajdują się w państwach arabskich, zwłaszcza w Syrii, nie mają oni wstępu na teren Izraela. Dlatego jedynymi pielgrzymami tego Kościoła, którzy przybywają do Jerozolimy są Syryjczycy z Europy, czy Ameryki.

Uroczystości związane z obchodem Wielkiego Tygodnia i święta Zmartwychwstania przebiegają według ustalonego od lat porządku godzin, którego nie wolno zmienić. Każda próba naruszenia tego porządku powoduje ogromne zamieszania i kłótnie pomiędzy poszczególnymi Kościołami do tego stopnia, że często porządek musi zaprowadzać izraelska policja.

2. Niedziela Palmowa

O ile katolicy mają na procesji w Niedzielę Palmową zwykłe liście palmy, to wierni Kościołów wschodnich: greckiego, ormiańskiego, koptyjskiego i syryjskiego, przynoszą palmy ozdobione. Do liścia palmy dodają kwiaty, najczęściej goździki lub gladiole i wiążą wieloma barwnymi wstążkami¹¹.

Uroczystości Niedzieli Palmowej jako pierwsi rozpoczynają Grecy w *katholikonie* o godz. 7.30. Poświęcenie palm następuje pod koniec jutrzni (gr. ὄρθρος), która łączy się bezpośrednio z Liturgią eucharystyczną (Msza św.). Po Mszy św. o godz. 10.15 wyrusza procesja z palmami wokół Bożego Grobu, której przewodniczy patriarcha. W procesji oprócz palm niesie się chorągwie¹². Biorą w niej udział duchowni i wierni. U Greków kolor szat liturgicznych jest dowolny. Rozróżnia się tylko kolory jasne i ciemne. Kolorów jasnych używa się w święta i uroczystości.

W tym czasie, o godz. 8.00 przy Bożym Grobie sprawują Liturgię eucharystyczną Ormianie, a na dachu Bożego Grobu, dokładniej nad kaplicą św. Heleny, która jest własnością Ormian, odprawiają swoją palmową procesję Etiopczycy wraz z pielgrzymami.

Po procesji prawosławnych Greków, o godz. 11.15 wyrusza z kolei procesja z palmami wokół Bożego Grobu Koptów, Syryjczyków i Ormian¹³. Te trzy Kościoły, które wspólnie odłączyły się od Kościoła powszechnego po Soborze Chalcedońskim w V w. łączy wspólna tradycja doktrynalna. Procesję rozpoczynają Koptowie, którzy wyruszają z kaplicy Bogurodzicy Maryi na odwrocie Grobu Pańskiego. Ta najważniejsza dla Koptów kaplica w tym dniu jest barwnie przyozdobiona i przypomina ogród z kwiatami. Na procesji — oprócz bogato zdobionych palm — niesie się ciężkie płonące świece i księgę Ewangelii. Kolor szat liturgicznych jest

¹¹ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, s. 96.

¹² *Tamże*, s. 94.

¹³ *Tamże*, s. 100.

jasnoczerwony, biały lub złoty. Procesja trzy razy okrąży Boży Grób, poczym patriarcha lub biskup, który przewodniczy uroczystościom, zanurza gałązkę palmową w wodzie świeconej i błogosławi nią wiernych. Procesja zatrzymuje się przed wejściem do Bożego Grobu i pozostaje tu długo na modlitwie.

Do Koptów dołączają z kolei Syryjczycy z barwnymi palmami i chorągwiami, na których są ikony Chrystusa i Bogurodzicy. Niesie się także świece, umieszczone w bukietach kwiatów oraz drażki z metalowymi krążkami, które wydają brzęczące dźwięki. Na czele procesji Syryjczyków idzie biskup w zielonym, przetykanym złotem i srebrem felonionie, który trzyma w prawej ręce krzyż, a w lewej pastorał, na szczycie którego są odlewy dwóch węży.

Jako ostatni włączają się do procesji Ormianie z barwnymi palmami, którzy przychodzą od strony kamienia przy wejściu do bazyliki, na którym — według tradycji — namaszczone zostało ciało Jezusa. Oprócz palm w procesji niesie się dużą gałąź oliwną. Patriarcha w mitrze łacińskiej ma na sobie felonion koloru czerwonego, przetykany złotem i srebrem. W tym samym kolorze jest strój służby liturgicznej mnisi mają na głowach spiczaste czarne kaptury, duchowni świeccy — okrągłe, czarne czapki. W tym dniu Ormianie wyjmują ze skarbca drogocenną trzystopniową (trzypiętrową) kadzielnicę i niosą ją w procesji.

3. Wielki Czwartek

Miejscem sprawowania Liturgii W. Czwartku przez niekatolickie wspólnoty wschodnie jest tylko częściowo bazylika Zmartwychwstania. Niektóre obrzędy liturgiczne Ormianie, Koptowie i Syryjczycy celebryją poza bazyliką, w swoich kościołach na terenie Jerozolimy. Grecki Kościół prawosławny rozpoczyna nabożeństwo o godz. 5.00 rano w kaplicy św. Jana, do której dostęp jest z dziedzińca przed wejściem do bazyliki Zmartwychwstania. Kaplica ta jest własnością Ormian i bywa bardzo rzadko dostępna. O godz. 8.00, po jutrzni Wielkiego Czwartku i Liturgii eucharystycznej Grecy gromadzą się na dziedzińcu przed bazyliką Grobu Pańskiego, gdzie odbywa się ceremonia obmycia nóg. Ceremonii tej przewodniczy patriarcha, który obmywa nogi dwunastu duchownym piastującym wysokie godności kościelne¹⁴.

O godz. 8.00 w kaplicy św. Jana, z której wyszli Grecy, rozpoczynają Liturgię eucharystyczną Ormianie. Natomiast pozostałe obrzędy Wielkiego Czwartku celebryją już poza bazyliką Zmartwychwstania, po południu, w katedrze św. Jakuba, w dzielnicy ormiańskiej. O godz. 16.30 Ormianie wyruszają z procesją do domu Kajfasza na Syjonie.

¹⁴ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, s. 118, 120.

Ceremonia obmywania nóg we wspólnocie etiopskiej odbywa się o godz. 10.00 na dachu bazyliki i wyprzedza Liturgię Eucharystii. Obok skromnych pomieszczeń mnichów rozkłada się duży namiot, który nie jest jednak w stanie pomieścić wszystkich pielgrzymów zgromadzonych na dachu bazyliki. W środku namiotu znajduje się tron, na którym zasiądzie biskup przewodniczący ceremoniom. Biskup wchodzi procesyjnie, na głowie ma charakterystyczną koronę, zw. *aklil*, towarzyszą mu duchowni i chór. Biskup zajmuje miejsce na tronie, a obok ustawia się dwa naczynia, w jednym jest woda, w drugim zaś liście winorośli. Diakon śpiewa wersety Ps 50[51],9-11, biskup błogosławi wodę w Imię Trójcy Przenajświętszej i następnie liśćmi winorośli obmywa nogi kapłanom. Po obmyciu nóg kapłanom, do naczynia z poświęconą wodą przystępują mężczyźni, a po nich kobiety, aby obmyć nią swoje oczy. Obrzęd kończy hymn autorstwa poety etiopskiego św. Yareda, poczym następuje Msza św.¹⁵

4. Wielki Piątek

Program obchodów W. Piątku Kościołów Wschodnich w bazylice Grobu Chrystusa jest bardzo bogaty. O godz. 5.00 na dachu bazyliki, nad kaplicą św. Heleny Etiopczycy zaczynają nabożeństwo pasyjne, a o godz. 10.00 niosą krzyż z domu Piłata na Kalwarię. Następnie o 15.30 na dachu bazyliki odprawiają procesję, z którą łączy się misterium ukrzyżowania Chrystusa.

Dla prawosławnych Greków Wielki Piątek, to dzień żałoby. Dramat śmierci Zbawiciela celebrowany jest z wielką pobożnością. Patriarcha, biskupi i pozostali duchowni ubierają się w tym dniu w szaty liturgiczne koloru czarnego, przyozdobione srebrnymi haftami. O godz. 9.00 wyrusza procesja Greków do Grobu Chrystusa i stąd udaje się do kaplicy na Kalwarię, gdzie odprawia się uroczystą liturgię godzin (*prima, tertia, sexta i nona*). Mają one w tym dniu odmienną strukturę i nazywają się „królewskimi”, gdyż dawniej brał w nich udział cesarz. Każda z nich ma trzy czytania: proroka, listu św. Pawła i Ewangelii¹⁶. O godz. 14.00 zbierają się w *katholikonie* na uroczyste nieszpory Wielkiej Soboty, a o godz. 22.00 udają się do Kamienia Namaszczenia, naprzeciw wejścia do bazyliki, gdzie odprawia się uroczystą jutrznię Wielkiej Soboty. Na Kamieniu Namaszczenia rozkłada się dywan, a na nim mnóstwo kwiatów, tak że Kamień Namaszczenia przypomina ogród z kwiatami. Charakterystyczną cechą jutrzni Wielkiej Soboty jest śpiew *enkomionu* (gr. ἐγκώμιον, dosłownie: pieśń pochwalna ku czci zwycięzcy)¹⁷. W kościołach grec-

¹⁵ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, 124, 126.

¹⁶ ONASCH, *Liturgie und Kunst der Ostkirche*, s. 165.

¹⁷ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon with a Supplement*, Oxford 1977⁹, s. 475; tekst polski zob. L. BASTIAANSEN, *Ikony Wielkiego Tygodnia. Teologia i symbolika ikon*, tł. T. van Loo Jaroszyk, Kraków 2003, s. 63–90.

kich w tym czasie następuje okadzenie epitafionu¹⁸, natomiast w bazylice Grobu Pańskiego epitafion zastępuje Kamień Namaszczenia. Pod koniec jutrzni czyta się Ez 37,1-14; 1 Kor 5,6-8; Ga 3,13-14 i uroczyście proklamuje Ewangelię o zapieczętowaniu Bożego Grobu, według Mt 27,62-66. Po jutrzni wyrusza procesja po bazylicę, z Kamienia Namaszczenia zdejmuje się dywan, a kwiaty zabierają wierni na pamiątkę pobytu w Jerozolimie we Wielkim Tygodniu¹⁹. Natomiast Arabski Kościół prawosławny odbywa swoją procesję o godz. 20.00 na dziedzińcu bazyliki.

Z pozostałych Kościołów wschodnich w bazylice Grobu Pańskiego uroczystości Wielkiego Piątku sprawują Ormianie, Koptowie i Syryjczycy. Ormianie celebrują nabożeństwo podwyższenia Krzyża o godz. 13.00, a Koptowie i Syryjczycy wspólnie odprawiają swoje nabożeństwo o godz. 17.15.

5. Wielka Sobota

Uroczystości W. Soboty najwcześniej rozpoczynają Etiopczycy. O godz. 7.00 rano wyrusza procesja kapłanów z Deir-es-Sultan, na dachu bazyliki do rezydencji etiopskiego arcybiskupa. Z rezydencji arcybiskupa powracają w procesji o godz. 17.30 na dach nad kaplicą św. Heleny, gdzie o godz. 18.00 rozpoczynają liturgię wielkanocną śpiewem hymnów, po których następuje procesja na dachu bazyliki. Na czele procesji niesione są krzyże i chorągwie. Procesji przewodniczy arcybiskup w mitrze podobnej do bizantyjskiej i w purpurowych szatach liturgicznych, zdobionych złotymi haftami. Towarzyszą mu liczni duchowni etiopscy. Obecny jest także dostojnik Kościoła Ormiańskiego oraz izraelski minister do spraw religii. Wierni, pielgrzymi trzymają w rękach płonące świece i wykonują podczas procesji rytmiczne tańce przy dźwiękach grzechotek. Procesja trzy razy okrąży kopułę kaplicy św. Heleny. O północy sprawowana jest w namiocie, rozstawionym na dachu bazyliki Liturgia eucharystyczna Zmartwychwstania Pańskiego²⁰.

Ceremonie wielkosobotnie pozostałych Kościołów wschodnich skupiają się wokół zapalenia światła w Bożym Grobie. Wielu pielgrzymów oczekuje na zapalenie światła wielkanocnego w bazylicę przez całą noc, z Wielkiego Piątku na Wielką Sobotę. Po godz. 8.00 rano Ormianie otwierają drzwi bazyliki. W kaplicy Anioła, przed Grobem Chrystusa wygasza się wszystkie lampki. Pali się tylko jedna, która zostanie zawieszona w Grobie Chrystusa. O godz. 10.30 do bazyliki wchodzi patriarcha Kościoła Ormiańskiego i wraz ze swoją asystą jeden raz obchodzi Grób Chrystusa, poczym zajmuje miejsce w galerii ormiańskiej. O godz. 11.00 następuje

¹⁸ Kunsztownie wykonane przykrycie z ikoną złożenia Chrystusa do grobu i tekstem troparionu Wielkiego Piątku; por. ONASCH, *dz. cyt.*, s. 107.

¹⁹ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, s. 158.

²⁰ *Tamże*, s. 180.

zapieczerowanie wejścia do Grobu Chrystusa w obecności reprezentantów Kościoła greckiego, ormiańskiego i ojca franciszkanina jako przedstawiciela Kościoła rzymskokatolickiego. Jest to duży płat wosku, od którego wychodzi biała wstążka przywiązana do zamku drzwi prowadzących do kaplicy Anioła. Na wosku wyciskają swoje pieczęcie przedstawiciele Kościołów, które mają prawa do Bożego Grobu. Po zapieczerowaniu Grobu, o godz. 12.00 wchodzi do bazyliki patriarcha Kościoła greckiego i zajmuje miejsce w *katholikonie*²¹.

Wyznaczeni przedstawiciele Kościoła koptyjskiego i syryjskiego przychodzą do patriarchy ormiańskiego i przekazują mu wiązkę świeczek. Z kolei reprezentanci tych trzech Kościołów udają się do *katholikonu*, do patriarchy greckiego i proszą go, aby pozwolił na zapalenie światła wielkanocnego. Po przyjęciu tej delegacji, patriarcha w uroczystym stroju pontyfikalnym prowadzi procesję, która trzykrotnie okrąży Grób Chrystusa²².

O godz. 13.00 następuje ceremonia zapalenia światła paschalnego. Pielgrzymi i wierni Kościołów wschodnich są przekonani, że ogień zapala się sam, w cudowny sposób. Aż do XIII w. w ceremonii zapalenia światła uczestniczyli przedstawiciele Kościoła łacińskiego, lecz zdystansowali się od tego obrzędu. Krótko przed godz. 13.00 patriarcha grecki zdejmuje mitrę i szaty pontyfikalne, zatrzymuje tylko *sticharion* (alba) i *epitrachilion* (podobny do stuły rzymskiej). Następnie zrywa pieczęcie i w towarzystwie duchownego ormiańskiego wchodzi przez kaplicę Anioła do Grobu Chrystusa, trzymając w każdej ręce wiązkę z trzydziestoma trzema świeczkami. Oprócz tego położone są jeszcze trzy wiązki dla Ormian i po jednej dla Koptów i Syryjczyków. Patriarcha modli się przez chwilę przy Grobie Chrystusa, potem zapala „święty ogień” od jedynej palącej się lampki i przekazuje go Ormianinowi, który jako pierwszy wychodzi z kaplicy i przekazuje ogień innemu Ormianinowi, który biegnie z ogniem do patriarchy, który wciąż przebywa w galerii ormiańskiej. Patriarcha błogosławi ogień, od którego z kolei wierni zapalają swoje świece. O godz. 14.00 Ormianie formują procesję, która zanosí ogień z bazyliki Grobu Pańskiego do dzielnicy ormiańskiej²³.

Podobna ceremonia odbywa się u Greków, którzy przekazują ogień prawosławnym Arabom. Natomiast Koptowie i Syryjczycy przyjmują „święty ogień” przy wejściu do kaplicy Anioła. Pojawienie się ognia wywołuje niezwykły entuzjazm wśród pielgrzymów, graniczący niemal z ekstazą. Wierni śpiewają, tańczą, niesamowicie hałasują i śmieją się. Cała bazylika Zmartwychwstania tonie w blasku światła i ognia. Nic więc dziwnego, że pojawia się tu straż pożarna. Powoli formuje się procesja, która ponownie okrąży trzykrotnie Grób Chrystusa. Procesję otwierają Grecy, za nimi idą kolejno Ormianie, Koptowie i Syryjczycy.

²¹ GOCKERELL, NEUMEISTER, *Ostern in Jerusalem*, s. 172.

²² *Tamże*.

²³ *Tamże*, s. 178.

Po procesji Grecy udają się do kathedraonu na liturgię godzin, a około północy Grecy gromadzą się przy Grobie Chrystusa na jutrznię paschalną. Patriarcha wraz z asystą, ubrany w białe szaty liturgiczne staje przed Grobem Chrystusa. Zgromadzeni zaś wierni trzymając w rękach zapalone świece śpiewają:

Pójdźcie, przyjmijcie światło od Światła, które nigdy nie zachodzi i oddajcie chwałę Chrystusowi, który powstał z martwych. Zmartwychwstanie Twoje, Chryste, Zbawicielu wyśpiewują aniołowie w niebiosach. Spraw, abyśmy czystym sercem mogli Cię wysławiać.

Z kolei sam patriarcha śpiewa fragment Ewangelii Mk 16,1-9, akcentując szczególnie słowa anioła do niewiast, które przyszły w sobotę rano do Grobu Chrystusa i zastały grób pusty: „Szukacie Jezusa z Nazaretu, ukrzyżowanego; powstał, nie ma Go tu. Oto miejsce, gdzie Go złożyli” (Mk 16, 6). W tym miejscu, przed historycznym Grobem Chrystusa, słowa te wywierają szczególne wrażenie. Po proklamacji Ewangelii patriarcha okadza księgę Ewangelii i śpiewa: „Chwała świętej, jednej w istocie, życiotwórczej i nierozdzielnej Trójcy (...)”. Potem intonuje troparion wielkanocny: „Chrystus powstał z martwych, śmiercią śmierć pokonał i tym w grobach życie darował”, który powtarzają wierni. Następnie śpiewa się ten troparion z wersetami Ps 67[68],2.3.4 i 117[118],24. Diakon śpiewa teraz tzw. wielką litanię (ektenia o pokój), po której chór wykonuje piękny kanon paschalny, napisany przez św. Jana Damascena. Po kanonie następują psalmy pochwalne 148; 149 i 150, do których dołącza się tzw. stychyry paschalne. Ostatnia z nich wzywa do radości i pojednania: „Dzień Zmartwychwstania, świętujmy go wspaniale i obejmijmy się wzajemnie (...)”. Wierni obejmują się i przekazują sobie wzajemnie wielkanocne pozdrowienie. Na zakończenie jutrzni patriarcha czyta jeszcze homilię wielkanocną św. Jana Chryzostoma i podnosząc krzyż, który trzyma w ręce, mówi trzykrotnie: „Chrystus zmartwychwstał”, a wierni za każdym razem odpowiadają: „Prawdziwie zmartwychwstał”²⁴. Bezpośrednio po jutrzni patriarcha przewodniczy wielkanocnej Liturgii eucharystycznej.

Karwoche und Ostern der Ostkirchen in Jerusalem

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel bringt fünf Probleme zur Sprache und zwar: (1) Die nichtkatholische Kirchen in Basilika Anastasis; (2) Palmsonntag; (3) Gründonnerstag; (4) Karfreitag und (5) Karsamstag. Das Zentrum der Osterfeier in Jerusalem ist Basilika der Auferstehung Christi (Anastasis). Die Ostkirchen und die Römisch-katholische Kirche feiern Ostern in verschiedenen Terminen, die gelegentlich zusammenfallen. Die Basilika Anastasis gehört den drei Kirchen: der römisch-katholischen, orthodoxen und armenischen, aber sind hier noch drei andere Kirchen präsent: die koptische, syrische und äthiopische.

²⁴ *Ἀνθολόγιον*, t. III, Rzym, s. 170–191.

Als die ersten beginnen die Feier des Palmsonntags die Griechen mit dem Morgenlob und die Eucharistiefeyer, der die Prozession mit den Palmen rings um den Heiligen Grab folgt. Inzwischen zelebrieren die Armenen die Eucharistie im Heiligen Grab und gleichzeitig die Äthiopen ihre Prozession auf dem Dach der Basilika. Als die Griechen beenden ihre Prozession, brechen die Kopten, Syren, und Armenen mit den Palmen auf. Am Gründonnerstag die Griechen zelebrieren die Eucharistie am Hof vor der Basilika, die Armenen in ihrer St. Jakobus Kathedalkirche und die Äthiopen auf dem Dach der Basilika.

Die liturgischen Zeremonien des Karfreitags sind umfangreich. Der Große Freitag ist dem Gedächtnis der Kreuzigung Jesu gewidmet. Der Passionsgottesdienst beginnen die Äthiopen um 5 Uhr früh, dem die Prozession mit dem Kreuz folgt. Für die Griechen ist das der Trauertag und das Drama der Kreuzigung Jesu feiern sie mit besonderer Frömmigkeit. Um 9 Uhr brechen sie mit der Prozession zum Heiligen Grab auf, dann zur Kalvarienkapelle. Sie sammeln sich wieder gegen 14 Uhr in ihrer Katholikon gegenüber des Heiligen Grabs und feiern hier Vesper. Dann um 22 Uhr begehen sich zum Salbungsstein Jesu, wo der Morgenlob des Karsamstag mit den Enkomion (Lobrede) gefeiert wird. Die übrigen Ostkirchen feiern nachmittags die Liturgie der Kreuzigung Jesu.

Die Feierlichkeiten des Karsamstags beginnen die Äthiopen, um 7 Uhr als die ersten. Sie begehen sich mit der Prozession zur Residenz ihres Erzbischofs und kommen zurück, um gegen 18 Uhr die Osterliturgie auf dem Dach des Grabeskirche zu feiern. Der Höhepunkt der Osterfeier der anderen Ostkirchen bildet nachmittags die Zeremonie des Anzündens des Lichtes im Heiligen Grab, der Morgenlob in der Nacht und die Prozessionen um den Heiligen Grab.